

КАСБИЙ ПСИХОЛОГИЯДА ФУНКЦИОНАЛ ХОЛАТЛАР ТУШУНЧАСИ

Т.Б. Норимбетов

психол.ф.н. И.А Каримов номидаги
ТДТУ нинг Олмалик филиали “Ижтимоий- гуманитар
фанлар” каф. доценти

Н.Т. Норимбетова

Ипак йўли инновациялар университети

АННОТАЦИЯ

Одно из проблем современной психологии являются изучение психологические состояние человека в трудовой деятельности. Функциональное состояние это показатели разных состояние человека при выполнении тот или иной видов деятельности. В трудовой деятельности функциональное состояние проявляется деятельности и поведение, мотивации в определение эффективности и целенаправленности достижение целей трудовой деятельности. Функциональное состояние это фактор определяющее психические состояние человека в трудовой деятельности.

АННОТАЦИЯ

Ҳозирги замон психологиясининг муҳим муаммоларидан бири бу инсонинг меҳнат фаолиятидаги психологик ҳолатларини ўрганиш ҳисобланади. Функционал ҳолатлар маълум фаолият турини амалга оширишда юзага келадиган шахснинг турли ҳолатлари, имкониятлари, унинг хулқи, мақсадга қаратилган предмети фаолияти, мотивацияси фаолиятни амалга оширишдаги самарадорлигини аниқлаб берувчи психологик ҳолат сифатида таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Касбий фаолият, функционал ҳолатлар, функционал ҳолатларнинг турлари ва шакллари, толиқиш, монотония, зўриқиш, психологик стресслар, табиий омилларнинг физик таъсирида юзага келадиган ҳолатларни, классификацияси, методлари.

Касбий фаолият бу меҳнат фаолиятидир. Ушбу фаолиятни касбий психология, меҳнат психологияси, эргономика, меҳнат физиологияси, муҳандислик психологияси, ижтимоий психология ва бошқа қатор фанлар

комплекс ўрганади. Касбий фаолиятда шахс меҳнат фаолиятининг асосий кўрсаткичлардан бири бу шахснинг функционал ҳолати ҳисобланади. Бу ҳолатларни ўрганишнинг долзарблиги шундан иборатки бунда касбий фаолият шаклланишининг турли босқичларида ва ишлаб чиқаришнинг амалий муаммоларни ҳал қилишда функционал ҳолатларнинг тўғри шаклланганлигини ўрганиш жуда муҳим ҳисобланади. Кўпчилик психофизиологик ва психологик тадқиқотларда функционал ҳолатларнинг турли кўринишлари ва уларнинг меҳнат фаолиятига ижобий ва салбий таъсирлари ўрганилган. Анъанавий психологик тадқиқотларда функционал ҳолатларнинг турлари ва шакллари, жумладан толиқиш, монотония, зўриқиш, психологик стресслар, табиий омилларнинг физик таъсирида юзага келадиган ҳолатларини, эмпирик ва назарий таҳлил қилинган. Бу ҳолатлар илмий тадқиқотларда қатор қийинчиликларни юзага келтиради. Шу сабабли функционал ҳолат тушунчасини назарий жиҳатдан таҳлил қилиш талаб этилади.

Функционал ҳолатлар терминининг маъноси маълум фаолият турини амалга оширишда юзага келадиган шахснинг турли ҳолатлари, имкониятлари, унинг хулқи, фаолиятни амалга оширишдаги самарадорлигини кўрсатиб беради.

Функционал ҳолат тушунчаси дастлаб физиология фанида ўрганилган. Бу ҳолатларни И.М. Сеченов ва Н.Е. Введенскиилар экспериментал ўрганиб уларнинг юзага келиш механизмларини ишлаб чиққан. Улар бу ҳолатларни физиология фани нуқтайи назаридан таҳлил қилган, лекин реал касбий фаолиятда физиологик таълимотлар билан чегараланиб қолмайди балки психологик ва ижтимоий психологик йўналишларни таҳлил қилишни талаб қилади. Функционал ҳолатлар терминини амалий психологик тадқиқотларда ўрганиш яқин чет эл психологиясида тахминан 40-50 йиллар олдин пайдо бўлди ва ҳозирги кунда экспериментал психологиянинг анъанавий ўрганиш объектига айланди. Жаҳон психологиясида эса бу ҳолатларни ўрганиш XIX аср охири ва XX аср бошларига тўғри келади. Бу йўналишдаги тадқиқотларни ўша даврнинг кўзга кўринган олимлари Ф. Галтон, Э.Крапелин, Г. Эббенгауз, А. Бине ва бошқалар тадқиқотчилар экспериментал психологиянинг бошланиш даврида ўргана бошлаган.

Ҳозирги замон психологик тадқиқотларида функционал ҳолатлар тушунчасини ўрганишнинг мазмуни ва мақсади қандай аҳамиятга эга эканлигини кўриб ўтадиган бўлсак бунда инсон функционал ҳолатлари маълум фаолиятда намоён бўладиган кўриниш деб қаралса бу ҳолатлар ташқи солиштириш билан чекланиб қолади. Лекин бу ҳолатларнинг асл маъноси ҳар қандай ҳолат субъектнинг у ёки бу фаолиятининг маҳсули бўлиб бунда у шахс сифатида шаклланади ва фаол равишда ўзига тегишли бўлган ҳолатларни

фаолият талабларига мос равишда шакллантиради ва ривожлантиради. Психологик тадқиқотларда функционал ҳолатларни таҳлил қилиш учун аввало психологик ҳолатларни кўриб ўтишга тўғри келади. Психик ҳолатлар мураккаб ва турли туман бўлиб етарлича мустаҳкам аммо психик кўринишларда ўзгарувчан ва вужудга келган вазиятларда инсон фаолиятини фаоллаштирувчи ёки сустлаштирувчи ҳолат ҳисобланади.

Инсоннинг функционал ҳолати унинг мақсадга қаратилган предметли фаолияти, мотивацияси ва фаолиятни амалга оширишдаги ҳулқ кўринишларининг ранг баранглиги билан асосланади. Психология фанида меҳнат фаолиятининг турига қараб функционал ҳолатларнинг турли хил классификацияси мавжуд.

Бажарилаётган фаолият турига қараб функционал ҳолатлар классификацияси:

1. Бажарилиши мумкин бўлган функционал ҳолатлар.
2. Бажарилиши мумкин бўлмаган функционал ҳолатлар.

Меҳнат фаолиятининг талабларига кўра функционал ҳолатлар классификацияси:

1. Функционал ҳолатларнинг “адекват мослашиши”
2. Функционал ҳолатларнинг “динамик мослаша олмаслиги”.

Меҳнат фаолиятини амалга оширувчи шахснинг соғломлик ҳолатига кўра:

1. Нормал функционал ҳолатлар.
2. Патологик функционал ҳолатлар.
3. Оралиқ функционал ҳолатлар.

Касбий фаолиятда функционал ҳолатларнинг классификациясидан ташқари уларнинг меҳнат жараёнида регуляция қилиниши ҳам жуда муҳим саналади. Психолог И.Ю. Мышкин функционал ҳолатларни регуляция қилишнинг олти гуруҳини таклиф қилади:

✚ Функционал ҳолатларда мотивация – фаолиятнинг қандай мақсадда бажарилишига қараб.

✚ Функционал ҳолатларнинг аниқланиш даражасига ва меҳнат фаолиятининг мазмунига кўра.

✚ Функционал ҳолатларнинг сенсор юкламалари ҳажмига кўра

✚ Функционал ҳолатларнинг дастлабки кўриниш даражасига кўра.

✚ Функционал ҳолатларнинг субъектнинг индивидуал хусусиятларига кўра.

✚ Функционал ҳолатларни регуляция қилиш гуруҳларига кўра.

Меҳнат ва муҳандислик психологиясида психик ҳолатларни регуляция қилишда, ҳамда инсоннинг меҳнат фаолиятида функционал ҳолатларни

бошқаришни ўрганишда Л.Г.Дикая ва Л.П.Примақ куйидаги методларни таклиф қилади;

✚ Рефлексологик методлар.

✚ Мусиқа орқали таъсир этиш усуллари.

✚ Психофармокологик воситалар ёрдамида инсон хулқини регуляция қилиш.

✚ Инсонларнинг суггестив ҳолатларини моделлаштириш.

✚ Релаксация машқлари.

Хулоса қилиб функционал ҳолатларни ўрганишда ҳар бир ҳолатни алоҳида кўриниш сифатида таҳлил қилиш ва организмнинг турли фаолият турларида намоён бўладиган функционал ҳолатларига алоҳида эътибор қаратиш керак. Шахснинг функционал ҳолати унинг мақсадга қаратилган предметли фаолияти, мотивацияси ва фаолиятни амалга оширишдаги хулқ кўринишларининг ранг баранглигига боғлиқлигини ҳисобга олиб касбий фаолиятни амалга оширишда ва унинг самарадорлик даражасини аниқлашда бу ҳолатларнинг ўрни муҳим эканлигига эътибор қаратилиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Сергеев С.Ф . Инженерная психология и эргономика : Учебное пособие. М.: НИИ школьных технологий, 2008.176 с.
2. Фугелова, Т. А. Инженерная психология : учеб. пособие для вузов /- 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2019. - 316 с.
3. Norimbetov T.B. Norimbetova N.T. Mehnat faoliyatida operatorning funksional holatini o'rganish Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2181-1784 3(12), Dec., 2023 SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 www.oriens.uz
4. Норимбетов, Т.Б. Профессиональной стресс как фактор влияющее на формирование профессиональной деятельности // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2023. №3.
5. Норимбетов, Т. Б., Норимбетова, Н.Т. Понятие учебной деятельности в младшем школьном возрасте // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2022. №5-2.
6. Norimbetov, T. B., and D. S. Yusupov. "The Concept of "Sex" and "Gender" in Psychology." International Journal on Integrated Education, vol. 4, no. 9, 2021, pp. 77-80, doi:10.31149/ijie.v4i9.2152.
7. Норимбетов, Т.Б., Норимбетова, Н.Т. Зардуштийликнинг муқаддас китоби “авесто” даги асосий ғоялар // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2023. №3.
8. T.B. Norimbetov, N.T.Norimbetova. Ta'lim jarayonida talabalarda kommunikativ, tashkilotchilik qobiliyatlari va muloqatning kasbiy motivatsiyalar shakillanishiga ta'sirini o'rganish // ORIENSS. 2021. №4.
9. Т. Б. Норимбетов, Н.Т.Норимбетова. Влияние учебных действий к мыслительным действиям младших школьников в учебной деятельности // ORIENSS. 2021. №3.